
Lily Císařovská: Kde není zájem, tam je biflování

Když vstoupíte do učebny, vstupujete do jiné reality. Alespoň jedna z nejoblíbenějších vyučujících na [Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy](#), [Mgr. Lily Císařovská](#), do ní vstupuje. Přinášíme vám rozhovor o studentech a učitelích, jejich napojení a vzájemném obohacování i biflování. A samozřejmě o jazyce, jazykovém vědomí a třeba o tom, k čemu slouží bakalářský překlad.

Jaký je podle Vás nejdůležitější úkol učitele?

Oslovit, nadchnout, zapálit. Předat něco osobního. Něco, co si nemůžete přečíst v knihách, něco pro život. Otevírat, aby studenti mohli jít dál sami.

Co chcete předávat ve svých kurzech Vy?

No, to, co jsem řekla. Můj terén je [jazyk](#), jazyk jako téma i jako nástroj, a tak se vsnažím ukázat jazyk v této perspektivě. Jazyk je pro mě osa kultury a lidství, je to komunikace, s-díl-ení i odkrývání. Tuhle zkušenost chci předat. Informace si člověk přečte, ty jsou všude. Kdybych in-formovala, tak bych studentům vkládala nějaké formy dovnitř, zaplňovala jim prostor svou vizí světa. Ale to není otevírání, nýbrž blokování.

Poznáte na studentech, když se nadchnou?

Většinou to člověk pozná, protože jim to vidí na očích. Proto potřebuji malou místnost a nějaký zvládnutelný počet lidí – abych měla kontakt. Ve velké místnosti vnímáte akorát první řady. Mnohé studenty už bohužel neznám jménem, na to jich je moc, ale taková ta rezonance se pozná. Ne vždycky se povede, ale když studenti spontánně reagují, když jsou přítomni duchem, neesemeskují a zapomenou na mobily, tak se daří.

Jak navazujete vztah s tolika studenty najednou? Je to vůbec možné?

Je. On je to takový zvláštní stav něčeho jiného – člověk vstoupí do učebny a za chvíli je v jiné realitě. Já mám samozřejmě připravené, co budu učit, a rámcově se toho držím, ale hodina se stejně vždycky odvíjí úplně jinak, nepředvídatelně, po svém. A tenhle její nárok je třeba respektovat. To se dá jen těžko popsat.

Snad bych to mohla přiblížit zkušeností, kterou prožil jeden překladatel ještě za totality. Vyběhal si po volání jet za svým autorem do Ameriky. Tenkrát jste na cestu do zahraničí museli mít výjezdní doložku. Dostat doložku bylo pro normálního smrtelníka téměř nemožné. Tomu překladateli se to podařilo až na bůhvíkolikátý pokus na základě hory všelijakých oficiálních pozvání. Doložka vždy přesně vymezovala dobu, kdy člověk smí vyjet, a pokud jste to zmeškali, tak jste museli celé to martyrium žádostí a front absolvovat znovu. Naděje, že se to podaří podruhé, byla dost mizivá. Zkrátka a dobře náš překladatel musel odjet v určitou dobu, ale shodou okolností zrovna dostal těžký zápal plic. A co teď? S horečkou tedy nastoupil do letadla a letěl. Nad Atlantikem se začala horečka rozpouštět a v Americe vystoupil úplně zdravý. Se svým autorem se setkal, plný elánu a energie splnil všechno, co si plánoval, ba ještě víc. A pak cesta zpátky. Váhavě nastoupil do letadla, nad oceánem si vyzvedl svůj odložený zápal plic, v Praze se vypořádával s horečkou a musel to doléčit. Tomu říkám vytržení do jiné reality. Tohle se v bleděmodrém děje i při hodinách. Něco se zkrátka posune. Pozornost se zaměří na něco jiného a v tom zvláštním napojení je člověk jinak. Vědomí reaguje jinak, vidí jiné věci.

Vzniká takové napojení s každou skupinou?

Ne, to určitě ne, některé skupiny se vůbec nechytají, ale je jich naštěstí málo. Já myslím, že právě proto se mi dobře pracuje s vysokoškolskými studenty. Uvědomuji si, jakou mám výhodu, že učím předměty, které se studenti chtějí učit, i když jsou nepovinné. Máme tedy společný zájem. To je obrovský dar. Když víte, že se studenti chtějí naučit to, co je učíte, vytváří to atmosféru důvěry a ta má obrovský potenciál. Představa, že by tam někdo chodil, protože musí... proti své vůli... Na základních a středních školách to mají těžší...

Vaše kurzy jsou sice nepovinné, ale jsou vždycky velmi plné. Co myslíte, že na nich studenty láká?

Asi angličtina. A vlastně i čeština. Objevovat jazyk může být náramně dobrodružství. Většinou to přichází spontánně, ad hoc, někdo něco řekne a už se to řetězí. Člověk se nesmí bát pouštět se do improvizací, které si žádá nastalá situace. A mně se líbí, že je to pokaždé jinak.

Lily Císařovská: FHS je vstřícná a liberální se vším, co to obnáší (rozhovor, Tváře fakulty)

Na Vaše kurzy vzpomínám tak, že jsme si hráli a bylo to velmi zábavné, a zpětně pak člověk zjistil, že se naučil neuvěřitelné množství věcí. Kde berete inspiraci pro jejich náplň?

U studentů! Ti jsou největším zdrojem inspirace. Třeba v bakalářských překladech jsou někdy věci, které byste nikdy neřekla. Když se ptáte, jak je možné, že někoho vůbec může něco takového napadnout, že si to dokonce troufne napsat, tak tím vlastně objevujete cestičky, kudy jste ještě nikdy nešli. Je to, jako kdybyste šla na důvěrně známá místa úplně neznámou krajinou.

Pak ale musíte přijít na to, co s tím dál. Něco pokládáte za nesrovnalost, ale dotyčný na tom nic divného nevidí. Je to setkávání různých pohledů, zkušeností. Musíte najít způsob, jak to srovnat, jak to odkrýt. To je nesmírně inspirující. Je to opravdu hra. Myslím si dokonce, že bez hravosti by to ani nešlo.

Vnímáte v průběhu let u svých studentů nějaké plošné změny? Jsou dnes studenti jiní než například před deseti lety?

Určitě ano. Dnešní studenti už vyrůstali v podstatně jiné době. Z toho pochopitelně vyplývají i poněkud jiné cíle a hodnoty. I jejich jazyková zkušenost je jiná. Podle mého je velice poznamenána komunikací na počítači. Rychlost a klipovitý kaleidoskop internetu pochopitelně mění vztah k textům i způsob čtení. Na Náviku (*kurz Návik anglického překladu, pozn. red.*) schválně dávám některé texty k překladu už léta. Staré překlady si schovávám, abych viděla, jaké prostředky studenti volili dřív a jak totéž překládají dnes. Lze sledovat několik výrazných tendencí: Na jedné straně chudne slovník i jemnost rozlišování, leckteré aluze, narážky už mnoha studentům nic neříkají. Na druhé se některé jednoduché věci zbytečně komplikují, třeba místo „protože“ se stále častěji objevuje „z důvodu, že“. Nenápadně se prosazuje jakási neosobní mechaničnost, například stále k něčemu „dochází“: nerozhodujete, ale dojde k rozhodnutí; nenačítáte, protože dojde k načtení; nezlepší se, ale dojde ke zlepšení. Neosobnost je i v tom, když neuvažujete, protože je úvaha; nic si nemyslíte, protože je domněnka, a podobně. Metafory a přísloví ztrácejí smysl: hlava nehlava je pro leckoho totéž co na ostří nože nebo samá ruka, samá noha a když vyleje vaničku i s dítětem, tak si myslí, že vlk se nažral, a koza zůstala celá. Vytrácí se schopnost dobře postavit souvětí; mizí spojky a věta na tři řádky už je nesnesitelně dlouhá. Tohle se mění opravdu hmatatelně. Letošní prváci (letos mám v kurzech většinou prváky) jsou ale dychtiví a pracovití a leccos si uvědomují. Jako by nastal jakýsi zlom.

Nepřicházejí už silné ročníky?

Ne, při přijímacích nebylo z čeho vybírat. Byl tam třeba jeden adept, který začal rovnou psát čistopis, aniž by si připravil jedinou větu. V duchu jsem si říkala „to si teda, chlapče, věříš“ a chvíli jsem ho sledovala. Napsal pár slov a začal škrtnout. Myslela jsem si, že si asi nevšímá konceptního papíru, tak mu říkám: „Zkuste si to radši nejdřív napsat na nečisto, ať máte čistopis pěkný.“ A on se na mě úplně zoufale podíval a řekl: „To bych nezvládl, já už jsem čtyři roky nepsal rukou.“

Z čeho máte u svých studentů nebo absolventů největší radost?

Když vzpomínají rádi na překlad a na perličky (*samostatné rešerše, sbírání jazykových nesrovnalostí, tzv. perliček, patří k jednomu z úkolů v kurzu Nácvik anglického překladu, pozn. red.*). Potkala jsem několik bývalých studentů, kteří to dělají dodnes, celá jejich rodina se tím náramně baví. Už to nedělají za kredity, ale kvůli sobě. To, že se něco ujme a pak šíří, mi připadá jako smysl toho, co dělám.

Občas slyším názor, že není třeba se učit mateřštinu, protože ji všichni umíme, a raději bychom se měli učit angličtinu, ten skutečně světový jazyk. Co si o tom myslíte?

Tuhle otázku si letos studenti mohli vybrat na začátku kurzu *Úvod do studia jazyka*. Ti, kdo na ni odpovídali, většinou takové názory považovali za nesmysl a dovedli to i dobře odůvodnit. Měla jsem velkou radost. Sami na to přišli! Myslím, že odpověď velmi souvisí s vědomím jazyka. I v mateřštině má každý své vyšlapané cestičky, a jestliže tento fakt nereflktujeme, náš jazyk se nerozvíjí a stagnuje. Když se učíte cizí jazyk, jste vlastně nuceni ze své jazykové rutiny vystoupit, což pochopitelně může být určitá námaha. Ale námaha náramně užitečná. A tak se s cizím jazykem učíte i mateřštinu. Platí to i naopak, totiž že ten, kdo rozumí své rodné řeči, se mnohem snáze učí řeči další a cizí jazyk mu není tak cizí. Nicméně dnes na trhu dominuje módní trend „cizí jazyky snadno a rychle“. Podle mého je to jen marketingový trik.

Samozřejmě se lze učit tzv. „přímou metodou“ neboli pragmaticky reagovat v určité standardní situaci univerzálně prefabrikovanou odpovědí. To není zas tak těžké a k tomu asi žádnou mateřštinu ani nepotřebujete. Jenomže když pak nastane situace, která není nacvičená, rutinní reakce zkrátka nestačí. Myslím, že jazyk máme především proto, abychom mohli potkávat nové a neznámé. Jedna z nejužasnějších univerzálních vlastností živého jazyka totiž je schopnost známými prostředky sdělovat neznámé věci tak, že rozumíme. Úroveň těch prostředků však může být různá. Každý si přece pečlivě rozmyslí, komu dá zredigovat text, na němž mu záleží. Je tedy jasné, že bychom měli o svůj jazyk pečovat – jako o živou bytost. Jen živé se totiž může dávat pokaždé jinak.

Myslíte si, že schopnost jazyka sdělovat známými prostředky neznámé zůstává zachována?

Ano, myslím si, že tohle se nemění. To je přece jedna z podstatných vlastností jazyka a svým způsobem i jeho smysl. Většinou o tom vůbec neuvažujeme, vždyť je to přece samozřejmost! Asi tak jako jsou „samozřejmé“ i jiné základní věci, třeba vzduch, voda. Dokud je máme, nemyslíme na ně, začnou-li se ztrácet, je zle. Ale když si to uvědomíme dřív, přestanou být tak samozřejmé. Proto o ně začneme automaticky pečovat.

Podílela jste se na vzniku zkoušky **Ověřené jazykové kompetence, respektive bakalářského překladu**?

Byla jsem u zrodu, ale není to můj nápad. Teď jsem jednou z těch, kdo koncepci této zkoušky brání. Jsem přesvědčena, že by byla velká škoda, kdyby se bakalářský překlad zkracoval, protože rozsáhlý text jako celek má úplně jinou charakteristiku než text krátký. Orientovat se v dlouhém textu je mnohem obtížnější. Já vím, že to je časově nesmírně náročné, ale to, že nás překlad zároveň učí hospodařit s časem, je jeho další plus.

Co je primárním cílem bakalářského překladu?

Rozvíjet jazykové vědomí, vědomí jazyka. Před chvílí jsme mluvili o těch vyšlapaných cestičkách v jazyce. Každý máme svůj idiolekt, svá navyklá slova, formulace, způsob argumentace, vnímání, myšlení. A najednou musíte pracovat s textem někoho, kdo myslí jinak, argumentuje jinak, a ještě ke všemu v jiném jazyce. A tak vás překlad přiměje opustit bezpečí osvědčených mechanismů. Většinou se pak začnete divit, jak je vůbec možné, že najednou nedovedete jazykem, který vám až dosud úplně stačil, vyjádřit jeho myšlenky po jeho způsobu. Kolikrát jen jsme slyšeli povzdech „já tomu rozumím, ale nevím, jak to říct“. Ale to je přesně ono! Dokud na to nepřijdu, tak tomu vlastně doopravdy nerozumím. A tohle trápení, tohle hledání, to je překlad. Najednou člověk zjistí, že neumí česky, že neumí anglicky, že neumí nic. A to je skvělé, protože se začne učit. Dává si pozor, jestli opravdu říká to, co chce říct. Hledá, jak to říct co nejlépe, jak přesně formulovat, jak to říct tak, aby se to líbilo i jemu. Když totiž píšete něco vlastního a nevíte, jak to vystihnout, tak to dost často klidně vynecháte a nic se nestane. Jenomže v překladu si tohle nemůžete dovolit. A tak musíte hledat, přemýšlet, zkoušet, a to je náramně užitečné.

Jazyk je nástrojem humanitních studií. Ať studujete sociologii, psychologii, historii nebo filosofii, bez jazyka se sotva dostanete jádru věci. Natlouct si do hlavy terminologii zkrátka nestačí. Bez porozumění nám zbydou jenom pojmy beze smyslu, bez významu, jen simulakra. Mechanický překlad může velmi snadno udělat z dobrého textu blábol. Ostatně strojové překlady jsou u nás na modulu spolehlivým zdrojem všeobecného veselí. Jazyk se však velmi snadno a velmi nenápadně může stát nástrojem manipulace. Copak mohou vědomí lidé věřit třeba Babišovi? Nebo Zemanovi? Vždyť jazyk každého prozradí! Pokud nepečujete o vědomí jazyka, může se stát, že podlehnete jeho manipulativní moci. Chci, aby si tohle studenti stále uvědomovali, aby byli duchem, vědomím přítomni. Aby člověk mohl být opravdu svobodný a odpovědný za to, co dělá, potřebuje porozumět, potřebuje tedy dobře ovládat svůj jazyk.

Myslíte si, že je v moci každého člověka do toho proniknout?

Nevím, jestli je to v moci skutečně každého, ale rozhodně se o to každý může snažit. Ale je to namáhavé a to je možná důvod, proč to lidé často nedělají tak, jak by mohli.

Daří se tohle při bakalářském překladu? Máte nějakou zpětnou vazbu?

Přímo od studentů spíš ne, ti se budou sotva vracet ke svému překladu ještě na studiích. Ale je to krok do budoucna. Až na ně po letech náhodou vypadne ze skříně, uvidí ho novými očima. Možná je zarazí, jak vůbec mohli to či ono napsat. A právě to bude moc dobře! Bude to znamenat, že za tu dobu urazili notný kus cesty.

Občas potkávám naše absolventy. Tuhle jsem byla na hřišti s vnoučaty. Přišla tam naše bývalá studentka s dětmi. Hned začala vzpomínat na překlad. A v dobrém! Zpětná vazba od bývalých studentů byla až dosud vždycky pozitivní. Přirozeně, že dokud studenti překládají, často prskají, kdo že si ksakru tuhle věc vymyslel, copak jsme překladatelé? To je celkem normální. Ale s odstupem času si leckdo uvědomí, co všechno mu tahle práce dala. Samozřejmě, že překládali někdo ve spěchu, může to pro něj naopak znamenat jen stres, ale tak tomu ostatně je se vším.

Je pravda, že zážitky z překládání byly hluboké. Ještě dlouho potom, když jsem někoho potkala na fakultě, došlo při každé konverzaci dříve či později na překlad.

To proniká i k nám. A je to v pořádku, tak to má být. Já osobně si myslím, že studium má být náročné, že snižovat laťku není dobře. Jsem přesvědčena, že každý člověk má nějakou schopnost, která je jedinečná, která je jeho. A bylo by dobře, aby ji našel. Všichni přece nemusejí studovat abstraktní pojmy a teorie na universitě. Podle mě je dost hloupé a krátkozraké, že v naší společnosti bují tituly, ale nedoceňují se ostatní dovednosti. Když někdo něco umí, měl by mít respekt, a je jedno, jestli umí řemeslo nebo vědu. Každý akademik je přece rád, když mu dobrý fachman spolehlivě opraví auto nebo zprovozní topení, když mu dokáže opravit oblíbenou věc, místo aby ji vyhodil a doporučil mu novou.

Jak a proč jste se rozhodla jít učit?

To bylo rozhodnuto za mě. Já jsem si představovala, že se budu věnovat jazykům, luštila jsem starobengálské tantrické básničky z 9. a 10. století. Fascinoval mě jejich obsah, ta filosofická stránka věci, když se třeba takzvaným večerním jazykem psalo, že „do nestálé mysli vstoupil čas“. Indická filosofie mě moc bavila a chtěla jsem se jí věnovat. Jenomže to bylo za normalizace, takže jsem neměla šanci. Tenkrát byla úplně jiná doba. Třeba i v tom, že těmi čordžagitami se tehdy zabývalo jen pár lidí na světě. Věděla jsem jen o šesti. Posílali jsme si opravdové dopisy. Bylo to tak exkluzivní a tak bláznivé! Do takového bádání se nikdo prakticky zaměřený nepouštěl. A bylo to velké dobrodružství. Člověk nedočkavě čekal na poštu, pak přišla těžká obálka a v ní na smrdutém cyklostylovém papíře nějaké komentáře... to bylo vzrušující, napínavé. Teď stačí kliknout a tehdy téměř nedostupné čordžagity máte na obrazovce. Máte je se vším všudy, se slovníkem i komentáři. Bádání se tím pochopitelně urychluje, usnadňuje, ale to nedočkavě vzrušení už v tom není. Doba se zkrátka změnila a změnilo se i moje vidění, takže se k čordžám vracet už nechci.

Angličtinou jsem se živila už za studií. Celý život jsem vlastně učila angličtinu, byla jsem na volné noze, učila jsem v různých podnikových, individuálních nebo intenzivních kurzech. Po Listopadu mi v Orientálním ústavu nabídli, jestli se nechci vrátit k bengálštině, ale to už jsem byla jinde. Zrovna jsme se chystali do Austrálie, tantry pro mě byly ukončenou kapitolou. Když jsme se vrátili do Evropy, zrovna vznikalo IZV a já jsem měla plnou hlavu angličtiny.

Ovlivnila Vás během studia nějaká výrazná učitelská osobnost?

Hlavně Dušan Zbavitel, to byl úžasný člověk a skvělý vypravěč. V té době už byl vyhozen z Orientálního ústavu a překládal z angličtiny a ze sanskrtu. Hodiny nám dával de facto soukromě, ale to jsme tenkrát vůbec netušili. Brali jsme je jako součást svého studijního programu. Ty hodiny byly skvělé – v pondělí v sedm ráno ve vymrzlé knihovně Ústavu v Lázeňské ulici na Malé straně. Seznámil nás s věcmi, které jsme si tenkrát nikde nemohli přečíst. Sehnat literaturu vůbec nebylo snadné. Měla jsem ráda i pár lidí z anglistiky, profesora Trnku, Martina Hilského a třeba docentku Skaličkovou. Ne že by mě bavila fonetika, to vůbec ne, nechápala jsem, proč se vůbec musím učit takové věci. Ale paní Skaličková učila tak zajímavě a uměla tu suchou vědu podávat poutavě. Měla v tom systém, a pokud člověk dokázal překonat počáteční averzi, z nudné fonetiky se najednou staly zábavné a velmi důležité hodiny. Dodneška z ní čerpám.

Myslíte si, že je při výuce potřeba memorování nebo, jak se někdy říká, biflování?

To je těžké rozhodnout. Když to vezmu konkrétně u jazyka, tak slovíčka nebo fráze se musíte naučit. Samozřejmě že si můžete vymyslet nějaké systémy, které vám memorování zjednoduší, ale určité množství fakt si prostě zapamatovat musíte. Na druhé straně si myslím, že něco se mechanicky nabílovat nemá smysl. Důležité totiž je tu věc pochopit. To znamená, všelijak si ji zkusit a vztahovat k něčemu, co známe. Jakmile něco chápeme, tak je to něčím naše a vždycky si to pak dokážeme zase vyvodit. A takhle to je, myslím, s každým biflováním. Když se dejme tomu učím letopočty, rozhlédnu se po světě a podívám se, co bylo zrovna v té době třeba ve Francii, co bylo v Anglii, co moje rodina, máme

nějaké příběhy z té doby? Jak se lidé oblékali, co jedli, jak cestovali – zkrátka promítnu si tu událost do všelijakých souvislostí. Nudný letopočet tak ožije a člověk si ho pamatuje, aniž by bifloval. Biflování je podle mě často špatné hospodaření s časem – honem honem do sebe nacpat, co budu potřebovat na zkoušku. A taky to může znamenat, že se učím jenom proto, abych udělal zkoušku. To pak je jasné, že mě to nebaví. Kde není zájem, tam je biflování.

Jak vnímáte, že je učení nebo pedagogická role akademika brána v universitním prostředí? Není trochu upozaděná např. oproti publikacím?

To je velmi zapeklitá otázka. V zásadě si myslím, že universita je především škola, že tedy má učit. Obecně asi není úplně šťastné, když je akademický svět tlačěn do výkonnostně produktivního modu. Obávám se, že to bere svobodu, která je podstatou akademického světa. Poznání nebo objevování přichází samo, za tím se člověk nemůže honit, pak je to násilné. Vždyť si to vezměte: myšlenka vás musí napadnout, ne že vy napadnete myšlenku. Jistě, někdo radši bádá, někdo radši učí, proto máme universitu i akademii. I badatelé můžou mít naprosto skvělé přednášky, ale myslím, že mít možnost volby je velmi podstatné. V tom bádání musí být rozměr dobrovolnosti, rozměr vnitřní potřeby. Pokud by pedagog bádát musel jen proto, že jeho hodnocení je měřeno především počtem publikací nebo účastí na konferencích, jako učitel by byl pod nesmírným tlakem. Můžete samozřejmě zkoumat a zároveň to i učit, ale jakmile jdete opravdu do hloubky nebo řešíte něco velmi specifického, pak je to často pro studenty obtížné. Aby mohli jít s vámi, musí tu vaši cestu částečně taky projít. A to nemůžete žádat od studentů na bakalářském stupni a kolikrát ani na magisterském. Určitě je dobré, když studenti mají příležitost nahlédnout do nějakého konkrétního výzkumu. Určitě je dobré, že jsou možnosti grantů, ale kdyby každý musel objevovat něco pozoruhodného, publikovat a konferovat, a k tomu ještě učit, pak to je strašný tlak. A pod tlakem, ve stresu nejde učit v tom modu, o němž jsme tu před chvílí mluvili. Vzdělanost přece není v objemu vědomostí nebo publikovaných titulů. Spíš je to neustálé usilování vzhůru, takové to tvůrčí propojování, způsob nahlížení. Ono vz-. To nejsou znalosti, nýbrž způsob bytí.

Poslední otázka je poněkud hypotetická: jaké vlastnosti by podle Vás měl mít dobrý učitel?

Měl by mít svoje studenty rád. To stačí.

Marie Pavlásková

20. 12. 2018